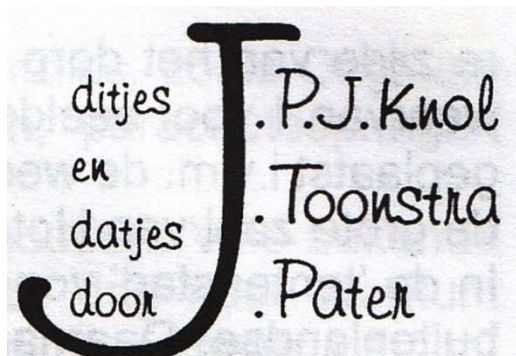

Ditjes en datjes 2005

maand *onderwerp*

01

02

03

04/05 Zestig jaar nadien, deel 1-2 : Jan Sikkema en de Tweede Wereldoorlog

06 Op de rand van land en water : Jan Hoek en Klaas Koster over wonen en werken rond Noordpolderzijk van 1900-2000

07/08 Van Swaarde Job naar Blomke Dekker : van kastuinbouw naar bloemeteelt

09 Rein Bos vertelt zijn verhaal : hij werkte bij de PTT

10

11 Vergeten kan hij niet : Johan Duit zijn jeugdherinneringen en hun armoede toen Oproep : Warffumers kom met jullie herinneringen aan WO II

12 Oorlogsherinneringen van mw. Annie Knipper-Doornbosch, deel 1 : de oorlog in en om Nieuwolda. Voor deel 2 zie 2006-01

2005-04

Zestig jaar nadien, deel 1 : Jan Sikkema en de Tweede Wereldoorlog

Op 18 maart 1922 werd hij geboren, de enige nog levende Warffumer die betrokken was bij het actieve verzet tijdens de oorlog. Toen Jan Sikkema twintig jaar was, werd hij op zekere avond geconfronteerd met het feit dat zijn burens aan de Torenweg door Nederlandse landwachters met o.a. agent Kluter uit Winsum werden opgehaald. Hartog van der Hal, vrijgezel, zat reeds gevangen in Westerbork. Nu waren Jezaya, zijn vrouw en hun kinderen Goltje (12 jaar) en Jozef (9 jaar) aan de beurt. Hierbij schreeuwde en gilte vrouw Van der Hal uit angst en ging zo te keer dat het door merg en been ging. Goltje probeerde voortdurend haar moeder te kalmeren en te troosten.

Dit voorval greep buurjongen Jan zeer aan, hij was er kapot van. Toen de zieke, doof en blinde Levie van der Hal (91 jaar) met zijn vrouw Frouke Bloemendal uit hun huis werden gehaald en weggevoerd was hij ook hiervan getuige.

Als knecht in het schildersbedrijf van vader Karel stuurde deze hem in 1942 naar Amersfoort

om bij iemand standolie te ruilen voor lijnolie (een vlasproduct). Meerdere mensen in het dorp hadden zgn. klandestien een oliemolen, gemaakt door een van de plaatselijke smeden. Hiermee werd vooral uit koolzaad olie geperst voor de maaltijd en voor verlichting en men maakte van lijnzaadolie groene zeep.

Jan ging wekelijks naar Amersfoort met vier grote blikken olie om deze te ruilen tegen een zelfde hoeveelheid standolie, dat werd gebruikt om er lakverf mee te maken. Toen hij daar eens een nacht overbleef, gaf een van de mensen hem een stapeltje ansichtkaarten met foto's van Koningin Wilhelmina en de in Canada vertoevende prinsessen. De foto's uit het buitenland waren hier gedropt met de bedoeling ze hier te verkopen en met het geld ontsnapte gevangenen uit het kamp Amersfoort te helpen vluchten. Ook om onderduikers en de illegale pers te steunen. Jan nam de kaarten mee en verkocht ze bij vertrouwde adressen in Warffum en omgeving. Het moest immers strikt geheim blijven. De kaarten gingen vlot van de hand en hij nam geregeld nieuwe kaarten mee. Korte tijd nadien werd Jan benaderd door schoenmaker Simon Werkman, een van de leden van de plaatselijke ondergrondse beweging, met de vraag of hij mee wilde werken aan het verzet tegen de Duitsers. Met de trieste ervaring die hij kort daarvoor had meegemaakt, namelijk het deporteren van de joodse families waarbij hij machteloos van woede moest toezien, stemde Jan spontaan in met het voorstel.

Aldus rolde hij automatisch de illegaliteit in. Zijn vader gaf hem de ruimte, hij behoefde niet dagelijks meer te schilderen en van de verzetsbeweging kreeg Jan vervalste papieren. Hierbij was o.a. een medische verklaring van het ziekenhuis waarop werd aangegeven dat hij wegens ziekte was vrijgesteld voor de zgn. Arbeitseinsatz, het werken in Duitsland. Veel jongemannen en Nederlandse oud-militairen werden opgeroepen en over de grens te werk gesteld. Dat Jan niet werd opgeroepen verwonderde niemand in het dorp. Je kon zo zien dat hem wat mankeerde was de mening van velen. Hij zag er immers erg mager en bleek uit. Vanaf het begin werd hij ingeschakeld als koerier. Hij moest dagelijks bij een aantal vaste adressen pamfletten bezorgen. Aanvankelijk waren dit met doorslagcarbon getypte papieren met informatie over de vorderingen van de oorlog, inlichtingen en waarschuwingen voor acties van de Duitsers en geheime berichten. Langzamerhand kreeg hij meer opdrachten zoals het bezorgen van gestolen bonkaarten op onderduikadressen en vervalste identiteitsbewijzen. Tenslotte was Jan dagelijks met de fiets op pad voor het brengen van berichten en bescheiden voor de ondergrondse.

Ondergronds betekende hier zaken die geen daglicht konden verdragen. Veelal kenden de mensen elkaar niet in het verzet en kende men elkaar wel dan wist de één niet wat de ander deed. Het was een ongeschreven wet dat men elkaar niet inlichtte over zijn daden. Wat men niet wist kon niet worden verteld wanneer men eens mocht worden opgepakt en verhoord.

De berichtgeving werd uitgebreid met gegevens van radio Oranje uit Londen. Het luisteren naar de zender ging tot Jan zijn taak behoren. Iedere dag om twaalf uur luisterde hij naar de radio die bakker Kraeima (in de Schoolstraat) op een geheime plaats van de zolder had verstopt. Ieder had zijn toestel moeten inleveren, en dat was op grote schaal gebeurd. Jan maakte dagelijks een verslag dat o.a. werd getypt door Maarten Leewis, gymnastiekleraar aan de HBS en daarna gestencild door onderduikers op meerdere plaatsen in Warffum. Vervolgens bezorgde hij de krant 'Het Noorderlicht' bij de hem bekende adressen. Onderaan de pagina stond altijd: "doe uw plicht, geef door en mondje dicht". De conciërge van Vriesenstein, Jacob Huizinga en ook betrokken bij de illegaliteit, regelde van hieruit een

aantal activiteiten o.a. de verspreiding van een dagelijks bulletin. De ondergrondse uitgave van "Trouw" werd bij Sietsema in Uithuizen gemaakt en ook in Warffum verspreid.

Na enige tijd ontstond er een tekort aan papier. Jan Sikkema hierover: "In de wereld bestaan veel toevalligheden. Met mijn olieblikken in de trein ontmoette ik een man uit de stad. Deze had natuurlijk wel belangstelling voor groene zeep olie. De man had een papierhandel en zo kwamen wij overeen om zeep te ruilen voor stencilpapier". Deze overeenkomst was erg link en de ruil moest omzichtig worden geregeld om niet tegen de lamp te lopen. Bij verraad konden er mensenlevens mee gemoeid gaan. In Uithuizen werd later wel verraad gepleegd waarbij de twee broers Sijtsema betrokken waren. De vrijgezelle man hielp zijn gehuwde broer ontvluchten met de mededeling: "Ren snel weg, jij bent getrouwd, ik niet". Hij werd gearresteerd, zijn broer heeft het gered.

De stencilmachine is ook eens uitgeleend aan de groep Uithuizen. De machine werd daarheen gebracht achterop de fiets van Jan en later teruggehaald. Dit was uiteraard een zeer gevaarlijke onderneming, waarbij hij grote kans liep te worden aangehouden. In Warffum werden steeds meer bulletins geproduceerd zodat onze koerier bij het bezorgen de hulp kreeg van Jan de Boer en Kees Leewis. Na de oorlog is de stencilmachine geschonken aan het Koninklijk Leger- en Wapenmuseum 'Generaal Hoefen' te Delft, waar hij nog te bezichtigen is.

Tenslotte verrichtte Jan zijn boodschappen en bezorgdiensten in heel Hunsingo van Uithuizen tot en met Zoutkamp. Vanzelfsprekend is hij meerdere keren aangehouden door zowel de Duitsers als door de landwacht. Jan ontsprong met zijn ausweis en zijn ziekteverklaring altijd de dans en ging vrij uit. Soms moest hij verder de provincie in om mensen te waarschuwen dat er iemand was gearresteerd. Het gevaar bestond dan dat deze persoon tijdens het verhoor zou doorslaan en namen noemen.

Jan heeft ook angstige ogenblikken meegemaakt. Eens vielen de Duitsers 's nachts hun huis binnen. Hij lag al boven in bed maar wist zich snel in zijn hol onder de vloer en boven het plafond van de kamer te verstoppen. Met een speurhond doorzochten de soldaten de hele woning zonder iets te vinden, zodat de Duitsers vertrokken. Groot was echter de verbazing toen er een half uur later opnieuw op de deur werd gebonsd en er nogmaals een huiszoeking plaats vond, hetgeen opnieuw niets opleverde. Op de vraag waar Jan was antwoordde zijn vader: "Die is op de fiets naar Emmen", waarop de commandant antwoordde: "Dat kan niet want een uur geleden liep hij nog buiten". Het was dus duidelijk dat de verrader niet sliep.

Bij een inval was ook altijd de landwacht betrokken, deze Nederlanders, vaak plaatsgenoten kenden de situatie, wisten welk huis men moest hebben en ze kenden de mensen die gezocht werden. Pa Karel kreeg de opdracht om Jan mede te delen dat deze zich binnen drie dagen diende te melden op het bureau van de Grüne Polizei in Usquert. Wanneer Jan dit niet zou doen, dan moest hij onderduiken, wanneer hij het wel deed liep hij de kans te worden gearresteerd. Goede raad was duur. Wat moest hij doen? In beide gevallen zou hij verloren gaan als koerier van het verzet. Jan trok na overleg de stoute schoenen aan meldde zich bij de commandant te Usquert. Hij toonde zijn vervalst papier en de Duitser ontdekte niet dat deze waren nagemaakt. Dit was een staaltje van moed en koelbloedigheid, maar Jan kon huiswaarts keren. De verrader wist nu, dat hij hem niet te pakken had kunnen nemen. In

het gesprek met de officier gaf deze te kennen dat zijn naam was genoemd door een dorpsgenoot.

Een tijd later viel de Duitse groep uit Pieterburen het huis aan de Torenweg binnen. Het doel was het vinden van een radio. Na intensief speuren werd er geen radio gevonden. Wel waren de Duitsers verbolgen over het feit dat er een foto van de koninklijke familie aan de wand hing. Zowel Jan als onderduiker Sijtsema van Uithuizen die ook aanwezig was, werden met rust gelaten, omdat beide over de nodige bewijzen beschikten. Het waren echter wel spannende momenten vooral wanneer je daarbij met geweren onder schot wordt gehouden.

Warffum, Torenweg, plm. 1930.

Rechts de woning van de gebroeders Van der Hal. Dit gezin werd weggevoerd en vergast in Polen. De man bij de fiets is Hartog van der Hal. Links, na het derde huis, achter het hek stond de woning van Levie van der Hal en vrouw. Zij werden, oud, ziek en hij ook nog blind, als laatste Warffumer joden weggehaald en eveneens vergast.

2005-05

Zestig jaar nadien, deel 2 : Jan Sikkema en de Tweede Wereldoorlog

Ook de HBS leerlingen Nico Werkman uit Warffum en Dirk Wierenga van Westernieland werden actief in het verzet en deden ondermeer mee aan een overval op een distributiekantoor in Noord-Holland. Door verraad werden ze gearresteerd. Wierenga stierf voor het vuurpeleton en Werkman werd op transport gesteld naar het concentratiekamp Dachau. Het verblijf aldaar heeft hij wonderlijk genoeg overleefd. Vertegenwoordigers van de groepen in Noord-Groningen kwamen regelmatig op Vriesenstein bijeen voor overleg en uitwisseling van gegevens. Dit gebouw, toen nog in gebruik als ziekenhuisje waar geregeld patiënten lagen, was een ideale plaats waar men geen ondergrondse verwachtte. De groep Warffum werd hier vertegenwoordigd door huisarts M.A.J. Jansma, die reeds in 1941 als hoofdbestuurslid van de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst zich keerde tegen invloed van het Duitse gezag. In 1943 moest de arts onderduiken omdat men illegale

activiteiten vermoedde. Hij vond onderdak bij de familie J. Spoelma, Juffer Marthastraat 26. Om huize Vriesenstein te bereiken behoefde hij slechts de straat over te steken en door het park lopen. Het laatste oorlogsjaar werd in de besprekingen het accent gelegd op hoe men moest handelen in de overgangperiode vlak voor en direct na de bevrijding van het noorden. Het plaatselijk ondergronds pamflet kwam toen met de boodschap: "Het Noorderlicht met extra goed bericht, doorgegeven is Uw plicht, de bevrijding is in zicht".

Het alledaagse leven in ons dorp gaat schijnbaar ongestoord verder. De plaatselijke voetbal-, gymnastiek-, toneel-, muziek- en zangverenigingen hielden hun wekelijkse oefeningen en eens per jaar werden de feestelijk uitvoeringen gehouden. De 'uitgedunde' voetbalelftallen bezochten per fiets de tegenstanders evenals Z.C.W. (zwemclub Warffum). Het probleem van de spertijd, men moest soms om acht uur 's avonds binnen zijn, werd verholpen door de aanvangstijden te vervroegen. Dit was ook noodzakelijk in de winter omdat er geen elektrische verlichting was. De huisverlichting bestond in die tijd uit oliepitjes, een lontje gestoken in een Buisman blikje gevuld met koolzaadolie. De Warffumer verzetsgroep bestond voor het merendeel uit gereformeerden, hetgeen niet verwonderlijk was. De kerkenraad kwam namelijk wekelijks bijeen waarbij regelmatig werd gesproken over gezinnen waarvan de man was ondergedoken of weggevoerd naar Duitsland. Het gezin moest dan financieel worden ondersteund of op andere wijze worden geholpen. Ook kenden de kerkenraadsleden veel onderduikadressen. De schattingen zijn dat er in ons dorp tussen de honderd en honderdvijfentwintig onderduikers zijn geweest. De kampioen op dit gebied was boer Martinus Boersma, waar af en toe zo'n twintig mensen een onderdak vonden en boer Tonnis Musschenga, ook in de Zuiderhorn.

Schoenmaker Werkman zat eens met het probleem dat hij een behoorlijk aantal bonkaarten had waarvan de geldigheidsdatum spoedig zou verstrijken. De kaarten waren op een illegale manier verkregen. Koerier Jan Sikkema werd te hulp geroepen om in zeer korte tijd te zorgen voor de verspreiding van de bonnen in het ondergronds circuit. Voor broodbonnen had men een andere oplossing bedacht, nl. een samenspel met plaatselijke bakkers, o.a. bakker Berghuis. Deze kreeg een aantal broodbonnen met de opdracht om wekelijks brood te bezorgen bij met name genoemde klanten (mondje dicht). Uiteraard waren dit mensen die zelf onderduikers huisvesten of ze stonden ermee in verbinding. Op dezelfde wijze zorgden een aantal boeren voor het benodigde brood door tarwe te leveren, waarna men bonnetjes van de bakker ontving met daarop vermeld: "Goed voor een bruinbrood". Later werden ook slagers en kruideniers op gelijke wijze van bonnen voorzien.

Gedurende de oorlogsjaren functioneerde het plaatselijk bestuur vrij positief. De burgemeester was geen krachtig figuur. De gemeenteambtenaren echter waren voor honderd procent betrouwbaar. Uiteraard moesten zij opdrachten uitvoeren namens de Duitse bezetter. Er moesten lijsten komen voor de Arbeitseinsatz en voor de Organisation Todt, in de volksmond 'putjes graven'. Op het gemeentehuis wist men dit zeer tactisch en omzichtig te behandelen. Soms kwamen er mensen aan het loket met de vraag: "Waarom moet mijn zoon naar Duitsland en 'hij niet' of waarom moet ik putjes graven en krijgt mijn collega nooit een beurt?" Als er iets dreigde te gebeuren waar men op het gemeentehuis weet van had, dan was een half woord genoeg om de informatie door te spelen naar de illegaliteit. Medewerking van de politie was sporadisch.

Het werk van het distributiekantoor werd positief beoordeeld. Deze was eveneens gehuisvest in het gemeentehuis. Het personeel werkte waar mogelijk mee aan het zgn. organiseren van bon- en stamkaarten. Roelof Holtman en mej. Riek de Boer waren hierbij de centrale figuren. Tijdens de maanden voor de bevrijding werd het werk van het verzet steeds hectischer. Zo was er een wapendropping gepland boven de akkers van Martinus Boersma in de Zuiderhorn. Alles was voorbereid en in gereedheid gebracht. Het was een enorme operatie waarbij een dertigtal mensen moest worden ingezet. Ieder had een duidelijk omschreven taak en was 'stand by' om tot actie over te gaan. Op het allerlaatste moment is de missie om veiligheidsredenen afgeblazen. De vliegmachine is er 's nachts wel geweest, maar vloog onverrichter zake terug naar Engeland. De wapens zouden in eerste instantie worden gebruikt door de binnenlandse strijdkrachten direct na de bevrijding. Uit een en ander blijkt dat er sprake was van een goede strategische communicatie met Engeland. Door het afgelasten van de dropping zat men echter zonder wapens. Ondertussen kwam de bevrijding in zicht.

Op 16 april 1945 kwam er een spoedbericht bij de mensen van het verzet met de oproep: "Direkt melden op Vriesenstein". Ieder werd voorzien van een oranje band met de letters B.S. er op wat Binnenlandse Strijdkrachten betekent. De voorbereiding was dusdanig, dat ieder zijn opdracht kende. Dokter Jansma werd commandant B.S. van het district Noord-Groningen en Louwe Bentema, boer te Breede, werd zijn vervanger. Andere strijdkrachten waren Simon Werkman, Martinus Boersma, Dirk Kadijk, Jacob Spoelma en anderen. Vlak voor de bevrijding hebben zich meerdere mensen aangemeld.

Inmiddels ging het gerucht door het dorp dat de Canadezen er aan kwamen. Dit bleek waar te zijn want in de namiddag kwam een kleine colonne Canadese militaire voertuigen van Den Andel over Breede. Daar stuitten zij op enige, daar op dat moment aanwezige Duitse militairen. Er ontstond een kort vuurgevecht waarbij een Duitser gewond raakte en de overigen een goed heenkomen zochten. De Canadezen trokken verder richting Usquert, later keerden ze terug en vertrokken weer in westelijke richting. Vier mensen van het verzet hadden intussen de auto van veearts Offeringa gevorderd en gingen hiermee naar Zoutkamp om wapens en munitie te halen. Chauffeur was garagehouder Piet Boot, die woonde op de hoek Torenweg/Groot Hofstraat.

De hier aanwezige onderduikers waren intussen weer te voorschijn gekomen en velen stoorden zich niet meer aan de spertijd van 20.00 uur, het tijdstip waarop men niet meer op straat mocht zijn. Vanuit Usquert en de Zuiderhorn naderden onverwachts een aantal Duitse militairen het dorp en begonnen te schieten waarop de overtreders snel naar binnen vluchtten.

Inmiddels was de auto van het verzet, nu geladen met wapens weer op de terugweg. Bij de Breedenburg hielden zich nog enige Duitsers op die op de auto begonnen te schieten. Een der inzittenden, agent Paul Schoenmaker riep nog "Hands up" maar de kogels vlogen hun reeds om de oren. Het huis van mej. F. Huizinga, Breede 7, raakte hierbij beschadigd. De vier Warffumers konden door de landerijen ontkomen en vonden onderdak bij mensen in de polder en op de Oudedijk. Ze kwamen er verder heelhuids vanaf; de auto van de heer Offeringa was echter doorzeefd met kogels. Na nog enige dagen in 'niemandslaan' te hebben gewoond, af en toe bezocht door een Duitse patrouille, kwam op vrijdag 20 april 1945 de bevrijding waar zolang naar was uitgekeken. Op die dag trok een grote colonne

voertuigen en tanks van The Regina Rifle Regiment van de 7th Canadian Infantry Brigade door ons dorp. Een deel van hen zou hier enige weken bivakkeren.

De plaatselijke Binnenlandse Strijdkrachten (B.S.) onder leiding van commandant, huisarts Jansma, nam vanuit het gemeentehuis alvast het bestuur in handen. Gelukkig is er van de Warffumer verzetsgroep gedurende de bezettingsjaren en bij de bevrijding niemand omgekomen. Wel hebben tijdens de bezettingsjaren een aantal dorpsgenoten het leven gelaten: K. ten Boer, W.J. Bruins, E. de Groot, G. de Jager, T. de Vries, R. Zeef, E.M. van der Zijl.

Na de oorlog kwam de verzetsgroep jaarlijks bijeen in de polder rond het zgn. hazenmaal, om de contacten te onderhouden en de vriendschapsband te versterken. Doordat er mensen overleden werd het groepje zo klein dat hiermee begin jaren tachtig is gestopt. In de bezettingstijd moest Jan zijn mond gesloten houden. Nu zestig jaar nadien, een herdenkingsjaar, heeft hij verteld over zijn aandeel in het verzet.

Jan Sikkema, hartelijk dank hiervoor.

Jan S. Pater

2005-06

Op de rand van land en water : Jan Hoek en Klaas Koster over wonen en werken rond Noordpolderzijl van 1900-2000

Een van de mensen met wie ik sprak als voorbereiding op dit verhaal zei: "Weet je wat een heel bijzondere ervaring is als je 's nachts in het pikdonker achter de dijk loopt, dan is het doodstil op het wad. Zo gauw er echter één glimpje zonnestraal boven de kim verschijnt, is het of de hele fauna ontwaakt. Binnen de kortste keren is het een herrie van jewelste. Dit is zo indrukwekkend".

Veel mensen genieten tegenwoordig op hun manier van het wad. Het is schitterend als je 's avonds bij Noordpolderzijl de zon in zee ziet zinken, de vele vogels bezig ziet en de wolkenluchten met zijn vele kleuren aanschouwt. In het verleden ervoeren de mensen de schoonheid van de waterrand maar in beperkte mate. Jan G. Toonder schrijft in zijn boek 'Eiland in de verte': "Het moeten barre redenen zijn geweest, die ooit mensen bewoog om te gaan wonen in de grauwe wereld van nat slijk onder de wolkenlucht, waar nooit veiligheid voor het water was". Als men hierover nadenkt heeft de schrijver misschien wel gelijk. Om zich te beschermen wierp de mens eerst wierden op (plm. 5 meter), in de middeleeuwen gevolgd door de ons bekende 'Oldiek'. Het zal duidelijk zijn dat deze dijk enige bescherming bood, maar veilig woonde men zeker niet in ons gebied. De kwelder, ten noorden van de oudedijk het zgn. uiterdijksland (uterdiek) werd ter plaatse van de latere middendijk voorzien van een kadijk om het te beschermen tegen zomervloeden. In 1640 was deze kadijk 40 cm hoog en werd na overstromingen van tijd tot tijd wat verhoogd. Na de kerstvloed van 1717, die de provincie tot aan de stad onder water zette, werd het jaar daarop hier de nieuwe zeedijk, hoog 2.35 m en voorzien van een beter talud. Van 1811 tot 1813 werd de huidige zeedijk gerealiseerd met een hoogte van 6.20 m. Voelde men zich hierachter wel veilig en hoe was het leven aan de dijk? Om hierover iets te horen heb ik contact gezocht met 'De Poldervogel' - Jan Hoek. Hij is opgegroeid aan de zeedijk ten oosten van het 'Zielhoes', in de gemeente Usquert dus.

Aan de westkant van Noordpolderzijl woonden langs de dijk: De familie Stijfhoorn, Ko Teerling, de polderboerderij Langeheerd "Salome" en achter "Groot Zeewijk" lag de 'kazerne' met vier woningen en de schaapskooi. Jan vertelt: Pa was vroeger eerste arbeider en wij woonden aan de dijk. Je stond er niet bij stil dat het daar zo eenzaam was. Er kwam vrijwel niemand bij ons aan de dijk. Je was niet anders gewend. Als Jan uit school kwam gingen de oude kleren aan en dan ging hij 'strandjn' . Het juttten beperkte zich meestal tot het vinden van latten, planken en kistjes. Van goed hout werd iets getimmerd, zoals een konijnenhok of een hek. Veel hout verdween in de kachel, dit bespaarde geld voor eierkolen. Er was immers geen gas en electra. Voor de verlichting gebruikte men petroleumlampen. Soms verloor een schip zijn deklust en dan waren er vele kapers op de kust. Juttten was toegestaan mits je het aangaf. Deed je dit niet en werd je gesnapt dan volgde inbeslagname en een bekeuring. Na een storm kon je inschatten wanneer er goederen bij opkomend water aanspoelden. Bij de vaargeul werden de spullen opgevangen, soms moest je tot aan borsthoogte door het koude water waden om iets te bemachtigen. Wie er het eerst bij was kreeg het beste te pakken. De buit werd naar de kwelder gebracht om het later mee te nemen. Wanneer het erg donker was gebruikte men bij het zoeken de carbidlantaarn van de fiets, zaklampen bestonden nog niet.

Zo vertelde Klaas Koster dat er in 1919, na de Eerste Wereldoorlog, een 'libertyschip' verging, na op een mijn te zijn gevaren. Er spoelden toen veel vaten aan, maar deze waren besmeurd met stookolie. Het waren vaten met meel, boter, spek en ander etenswaren. Wat niet door de jutters kon worden meegenomen werd later geveild. Jan Zijlstra en Klaas Kooi hadden de dag van hun leven toen zij een vat wijn vonden. Ze hebben zich hieraan te goed gedaan tot ze niet meer op hun benen konden staan. In 1935 waren er nog geen rijdsdammen. Je kon toen over de harde zandplaten een heel eind het wad op fietsen. Door de rijdsdammen zijn de slikken ontstaan.

Het wonen langs de dijk was niet altijd een plezier. Het kon er erg koud en donker zijn. Jan Hoek vertelt: "Door storm en regen liepen wij naar school. Soms kwam je ijskoud en doorweekt de school binnen. Je had kletsnatte voeten. Wij droegen wollen borstrokken en lange kousen met een 'liefke' en leren knielappen. Op school kon je de kleren niet drogen, dus waren wij de hele dag nat en koud". Toen Jan zes werd, kreeg hij een fiets, een oud roestig tweedehandsje. Een nieuwe fiets was jammer, immers die zou door het zoute zeewater spoedig verroesten. Eens moest zijn vader hem vanwege de storm van school halen. Pa en Jan konden niet tegen de storm in fietsen, zo'n kracht had de wind. Zijn vader liep naast zijn fiets te duwen om vooruit te komen, terwijl Jan zich aan de bagagedrager vasthield om niet in de sloot te waaien. Het gebeurde ieder jaar wel dat door de storm tijdens een springvloed het water en schuimvlokken over de dijk kolkten. Bij de 'kazerne' werden de druppels als in een watermist tegen de ruiten gesmeten. Ook palen, balken en ander rommel belanden aan de binnenkant van de dijk. Desondanks waren de mensen niet angstig, althans men liet het niet merken. Men stond er niet bij stil dat de dijk zou kunnen doorbreken.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is er een Duits schip gestrand. "Het water was zo hoog dat het van verre leek alsof het schip bij ons op het dak lag", vertelt Jan Hoek. De volgende dag werd er geconstateerd dat het schip door het heen en weer schuren een grote kuil in de dijk

had veroorzaakt. Soms werd men verrast door plotseling snel opkomend water. Dan gebeurde het wel dat er schapen verdronken omdat men er niet op tijd bij was. Verder vertelt Jan, dat hij op een dag wadend door het water met een lange stok en een touw bij zich iets in het water zag drijven. Toen hij er dichterbij kwam ontdekte hij de romp van een Duitse militair. Deze werd daarna door de Duitse soldaten ter plaatse in het wad begraven. Later zijn er meer dan vijf militairen aangespoeld, mensen die in het Kanaal bij de strijd om het leven waren gekomen.

Tijdens de oorlog vlogen er drommen geallieerde vliegtuigen over. Soms werd er een vliegtuig in brand geschoten. Die liet dan zijn bommen vallen. In 1942 is in de polder achter Usquert de schuur van de boerderij 'Nieuw Biwema' geraakt en afgebrand. In de wijde omgeving lagen lege hulzen en brandbommen. Het ging er toen erg tekeer. Achter de dijk lagen veel brandende bommen. Er vielen ook brisantbommen op het wad. Het wad was het domein van de garnalenvissers en -venters. Ze gingen zich bij de dijk verkleeden. In het koude water hadden ze wollen ondergoed aan "wol op t hoed". Bij zomerdag en in de herfst werd er gevestigd. Bekende namen uit die tijd zijn Ekke, Eitje en Jurines Rozema, Hendrik Knol, Pieter van Dijk, Jans Neperus en Joap Anjewierden. Deze mensen gingen met schuifnetten het wad op, op zoek naar kuilen waar garnalen in zwommen. Hierbij waadden ze tot hun borst door het water met een korf op de rug waarin de garnalen werden gedeponeerd. Bij thuiskomst werden de diertjes levend gekookt. Ook aan de buitenkant van de dijk bij Noordpolderzijl stonden twee gietijzeren kookpotten waarin garnalen werden gekookt. Zo ging o.a. Pieter van Dijk venten langs de boerderijen met een kist vol garnalen op de bagagedrager van zijn fiets.

Niet alleen in het dorp maar ook in omliggende plaatsen ventten de Warffumers. De garnalen werden per 'kop' verkocht, dit was een blauw geëmailleerde litermaat met een handvat. Andere personen zetten lijntjes met haakjes om vis te vangen. Ook werd er met een 'taim' platvis gevestigd. Iets wat niet was toegestaan maar toch regelmatig gebeurde, was het zogenaamde botprikken. In de uitwateringsgaten van de rijdsdammen zat veel platvis net als in de prielen en kuilen. Al lopende, soms tot de nek in het water, duwde men met een vijftandige vork met weerhaken in de zeebodem. De botjes, schollen en scharretjes die op de bodem onder een laagje slik lagen, waren niet te zien. Men prikte 'op roakeldais' en voelde als het raak was. De vis werd naar boven gehaald en in een zak gedaan die voor je borst hing. Soms kwam de visser wel met zo'n twintig à dertig pond vis thuis, meestal voor eigen gebruik maar ook wel voor de verkoop.

Iets waar ook goed geld mee te verdienen viel, was het vangen van mollen achter de dijk. Dit was verboden, maar een mollenvelletje bracht destijds f 1,30 op. Dus wanneer je tien mollen wist te verschalken had je dertien gulden, destijds een arbeiders weekloon.

Uit bovenstaande feiten blijkt dat men niet zachtzinnig was ten opzichte van dieren. Wat men zich nu niet meer kan voorstellen is de manier waarop zeehonden werden gedood. Deze werden niet alleen geschoten, maar ook doodgeknuppeld door robbenjagers als Jan Brands en zijn leerling Siepko (Ko) Teerling. Met hun boten voeren zij vanaf polderzijl door het Riet om op de zandplaten robben te verschalken. De dieren werden soms gedood door met een knuppel op hun snuit te slaan. De dode zeehonden werden ter plaatse ontveld en het kadaver werd in zee gedumpt. Op het doden van een rob stond een premie van f 2,50 voor een mannetje en f 3,00 voor een wijfje. Toen Ko op 16 januari 1986 op 93 jarige leeftijd stierf, was daarmee de laatste robbenjager in onze provincie heengegaan. In zijn lange leven heeft hij ongeveer 8000 zeehonden gedood.

Brands en Teerling waren onverschrokken kerels, die bij de meest ruwe weersomstandigheden met hun zeilscheepjes op het wad waren te vinden. Bekend is het verhaal waarbij Brands en zijn knecht Folkert Bos (16 jaar) op 22 december 1894 op de Boschplaat werden overvallen door een hevige storm. In de nood bonden zij zich op drie en halve meter hoogte vast aan een paal om in het pikkedonker niet te worden meegesleurd door het woeste water. Als eindelijk de volgende dag het water zakt is Folkert overleden en kon de totaal uitgeputte Brands, dankzij de oplettendheid van een knecht, door de voogd en zijn mensen worden gered.

Over Ko Teerling vertelt Jan Hoek het volgende. Het was noodweer en Ko moest nog binnenkomen met zijn zeilboot. Er stonden een paar mensen op de dijk die zeiden: "Hij kan met dit weer nooit via de Riet binnenkomen". Dit lukte inderdaad niet, maar Ko zeilde zo over de kop van de kwelder de haven in. Hij was een prima schipper en kende het wad met zijn kuren als geen ander.

Tot slot nogmaals Jan Hoek: "Als kind hadden wij eens een schoolreis naar het eiland. Dat was een feest. Je zag de bruinvissen om de boot zwemmen. Het was net of die dieren in het water dansten. Ze kwamen voortdurend met hun vinnen en hun snuiten boven water. Ze rolden en buitelden over elkaar heen. Zoiets moois vergeet je je hele leven niet!".

Met dank aan Jan Hoek en Klaas Koster voor hun medewerking aan dit verhaal.

Jan S. Pater.

Ko Teerling uit Nieuwsblad van het Noorden van 12 maart 1983. Foto Wolter Kobus.

2005-07/08

Van Swaarde Job naar Blomke Dekker

Omstreeks 1890 begon Hendrik Dekker (geb. 1866) aan de Oostervalge 25 een tuinderij en noemde zijn bedrijf 'Winterzorg'. De groente die hij verbouwde werd met paard en wagen uitgevent van Usquert tot de grens met Friesland. Het gebeurde menigmaal, dat hij zover

van huis raakte dat hij ergens bij een boer bleef overnachten. Hij verkocht zijn producten vooral aan burgers en zakenlieden, vrijwel alle arbeiders hadden immers een eigen tuin. Bovendien werd er in die jaren meer aardappelen dan groente gegeten en bleef de keus vaak beperkt tot kool, bonen, andijvie, prei en sla. Om de verdiensten te vergroten kocht Hendrik reeds voor 1900 in het Westland twee gebruikte kassen en plaatste deze op 'Winterzorg'. Daarmee was hij de eerste kweker in de provincie die met glasbouw druiven kweekte. Bovendien had hij in de kassen vroeg in het voorjaar spinazie, andijvie en sla.

Een eindje verderop aan de Oostervalge, achter het huis van Harm Hoek, kocht Hendrik een strook grond en beplante deze met fruitbomen. Zo werd hij dus allround groente- en fruitboer. De zaken liepen voortreffelijk met gevolg dat Hendrik er nog grond bij kocht en wel de strook gelegen tussen de RHBS en het doktershuis, waar later Gerard Penterman zijn bedrijf was gevestigd.

Hendrik Dekker en Everdina Tilbusscher (geb. te Middelstum) kregen 5 kinderen waarvan de jongens wanneer ze de lagere school verlieten direct in het bedrijf de handen uit de mouwen moesten steken. Men had in die jaren geen keus en deed wat je pa zei. In dit geval betekende het dat Klaas en Tinus op de kwekerij moesten werken en dat broer Jacob (Swaarde Job) langs de deuren ging venten. Wanneer het druk was moest Tinus met Job mee.

Dichtbij 'Winterzorg' op Oostervalge nr. 22 woonde de familie Tiessinga (daarna David Wibbens) die een dochter Geertje hadden. Vanaf hun jonge jaren konden de buurkinderen Jacob en Geertje goed met elkaar opschieten en ze 'vrijden stiekem onner heeg deur' volgens Job. Hoewel de familie Dekker hervormd was en het gezin Tiessinga gereformeerd gaf het, wonderlijk genoeg voor die tijd, geen problemen om met elkaar te trouwen. In 1924 kocht Tiessinga aan de overkant van de straat het pand nr. 49 met een kwart bunder grond van de heer Buikema. Deze had het huis laten bouwen als rentenierswoning. De zavelgrond was uitstekend geschikt voor tuinbouw en zo zorgde Job zijn schoonvader ervoor dat het jonge paar in een gespreid bedje kwam met een eigen bedrijf.

Vader Hendrik die reeds de zestig was gepasseerd verkocht in 1929 zijn kwekerij aan Ommi Hoek en vestigde zich met zijn vrouw in Paterswolde om nog enige jaren van zijn rust te genieten. Job die ervaring had met kastuinbouw begon omstreeks 1931 naast groente, met het kweken van druiven waarvoor hij twee kassen liet plaatsen. In latere jaren heeft hij er nog drie bijgebouwd zodat hij over vijf druivenkassen van 50 bij 80 meter beschikte, die werden verwarmd door een ketel in een ketelhuis met een hoge pijp. Er werd voornamelijk gestookt met cokes, alleen voor de druivenkassen werd antraciet (nootjes vier) gebruikt. De brandstof werd rechtstreeks uit de Limburgse mijnen per spoor aangevoerd. De mensen van Dekker losten de kolen bij het station en brachten het met hun vrachtwagen naar de Oostervalge.

Job Dekker verwarmde de kassen zo, dat de vruchten na elkaar rijp werden. Zodoende kon hij lange tijd druiven leveren. Immers als alles tegelijkertijd klaar was, zou hij zijn eigen markt bederven. Vanaf eind juni tot en met oktober verkocht hij heerlijke dikke blauwe druiven. In dezelfde kassen werd in de overige maanden groente geteeld, zoals andijvie, sla, spinazie en potkool. Dit zijn bloemkolen in potten die als spinazie of sla moest worden gesneden en zo

aan de kant konden worden gezet. De groente werd met eigen vrachtwagen afgeleverd bij de veiling aan de Paterswoldseweg in de Stad.

Naast groente en druiven begon Job wat te experimenteren met bloemen, die ook op de veiling werden verkocht. Het bleek dat hiervoor een goede markt bestond, dus liet hij omstreeks 1936 drie kassen bouwen speciaal voor de bloementeel. Deze kassen of warenhuizen waren dertig bij achttien meter, gebouwd op een fundering van tachtig centimeter. Hierin kweekte hij uit zaad een hele kas cyclamen of pantoffelplantjes, terwijl bijvoorbeeld geraniums door stekken werden vermeerderd.

Job hield de markt goed in het oog en probeerde in te spelen op de vraag. Zo verbouwde hij tijdens de oorlogsjaren (1940-1945) tabak en had zowaar een sigarenmaker in dienst die in de woonkamer sigaren zat te draaien voor de verkoop. Je moet maar op het idee komen! Omdat door de Duitsers alle vrachtauto's werden gevorderd voor militair gebruik en Job daardoor geen auto meer had, werd Garnt Douma, de voerman, ingeschakeld om groente, druiven en planten per paard en wagen naar de Stad te vervoeren.

Job Dekker was medeoprichter van de bloemenveiling te Groningen, nu gevestigd te Eelde. Tot zijn pensionering is hij hiervan zelfs penningmeester geweest. Hij had een ruime visie en was betrokken bij zijn vak. Na de oorlog begon de overschakeling van groente naar bloemen meer vorm te krijgen. De concurrentie in de groenteteelt (alleen Warffum had al twaalf tuinderijen) werd groter en Dekker zag meer mogelijkheden in bloemen en planten. Hij moest zich danig verdiepen in de mogelijkheden en bekwaamde zich door zelfstudie in de bloementeel. In de kassen kwam behalve bloemen ook anderen producten zoals tomaten en komkommers. Kortom de firma Dekker was in beweging.

De eerste vrachtauto na de oorlog werd een Austin, waarop door schilder Jan Bakker met grote letters "J. Dekker-H. zoon" was geschilderd. Job kocht in die jaren 1,25 ha grond van Tammes en gebruikte deze om groente te verbouwen voor Wilco's Conservefabriek, o.a. spinazie en spruiten.

De concurrentie op de groentemarkt werd steeds heviger terwijl de prijs voor de druiven werd gedrukt door de import uit Zuid-Europese landen. Zoon Pieter bracht vanaf 1956 de tuinbouwproducten met de vrachtauto naar de veiling. Begin jaren zestig had hij eens een afgeladen wagen vol sla en nog wat bloemen bij zich. Alle sla werd vrijwel doorgedraaid, terwijl een paar bloemen goed geld opbrachten. Bij thuiskomst vroeg men zich af: 'Waar zijn wij mee bezig'. Dit was het sein om de groenteteelt vaarwel te zeggen en zich volledig te werpen op het kweken van bloemen.

'Swaarde Job', ter onderscheiding van neef 'Widde Job' werd vanaf die tijd "Blomke Dekker". Hij ging zich nog meer specialiseren. De opzet van na de oorlog met het kweken van een hele kas gelijke planten werd gewijzigd in het kweken van diverse soorten. De druivenkassen werden geschikt gemaakt voor het optrekken van allerlei verschillende bloemen zoals b.v. cyclamen in bakken op plateaus en daaronder op de grond vele groene planten. Ook deden snijbloemen als gerbera's en anjers hun intrede. Men verbouwde primula's, geraniums, pantoffeltjes, hortensia's enz. enz. Langzamerhand echter werden bloemen modegevoelig. Planten die het ene jaar goed verkoopbaar waren deden het een jaar daarop minder goed en omgekeerd.

Job moest de markt goed in de gaten houden en daarop inspelen. Men verzorgde alles in eigen beheer, niet alleen het opkweken vanuit het zaad vereiste deskundigheid, ook de

grond en de bemesting was vakwerk evenals de temperatuurregeling in de kassen die voor veel planten verschillend was. De samenstelling van de meststoffen gebeurde op eigen bedrijf. Zo leverde Maarten Teisman (Kalverstraat) de benodigde koeienmest en 'swienekoopman Jan van Dijk' (aan het diep achter smid Oudman) de varkensmest. Rozenplanten hadden paardenmest nodig. Bladgrond werd uit Leek gehaald en turfstrooisel uit het veen. Iedere plant vereiste zijn eigen samenstelling aan potgrond. De mest moest lange tijd verteren om rul te worden. Men beschikte over potgrond van verschillende samenstelling voor vele soorten planten.

De kinderen Dekker, acht in getal, werden regelmatig ingeschakeld in het bedrijf. Reeds op jonge leeftijd moest er worden aangepakt. De twee oudste jongens emigreerden nadat ze eerst drie jaar als soldaat in Indië hadden doorgebracht, naar Canada. Na een Braziliaans avontuur volgde Jaap hen enkele jaren later. Trijn trad in het huwelijk en Anneke is vele jaren als administratieve kracht werkzaam geweest op de veiling. Pieter Jantinus en Geert Jan namen als 'Gebroeders Dekker' in 1960 'Blomke Dekker' van pa Jacob over. Vanaf 1992 zwaait Aranka, een dochter van Pieter, de scepter over het inmiddels afgeslankte bedrijf onder de naam "Bloemen Dekker".
Jan S. Pater.

2005-09

Rein Bos vertelt zijn verhaal : hij werkte bij de PTT

In het gezin van aannemer Jan Bos en Ettje Rijzinga werden vijf kinderen geboren: Egbert (aannemer), Gerko (kweker), Catrinus (technisch ambtenaar der PTT), Catharina (gehuwd met Eelco Dijkstra) en als jongste Rein die in 1923 ter wereld kwam. Hij werd geboren op Westervalge nr. 1, waar tevens de werkplaats van de aannemers Bos en Berghuis gevestigd was (thans Pool). De vader van Rein, ook een geboren Warffumer, had samen met zijn broer Harko en zwager Enno Berghuis een bouw- en timmerbedrijf. Reintje ging naar de lagere school aan de Schoolstraat waar hij kennis maakte met de juffen Kijlstra en Haan. Hij maakte ook de wisseling mee van de hoofden Koolman en Kraaijema. De laatste heeft op hem veel indruk gemaakt.

Rein hierover: 'Wat wij van die man hebben geleerd is onvoorstelbaar. Vooral de extra lessen Nederlandse taal waren steengoed. Ik heb hiervan mijn hele leven veel plezier gehad'. Na de lagere school bezocht hij de ambachtsschool in Groningen. Hij volgde een elektrotechnische opleiding, die hij in 1940 met een diploma afsloot. Direct daarna ging hij werken bij de firma Alsema uit Zuidlaren en werd ingeschakeld om in de Westpolder de bovengrondse elektrische leiding te vervangen door ondergrondse kabels. Dit was echter niet het ideaal wat hem voor ogen stond.

Warffum was reeds jaren het centrum van de technische dienst der PTT in Noord-Groningen. Dit leek Rein beter werk en dus solliciteerde hij naar een functie bij de technische dienst van de PTT. Hij werd prompt aangenomen maar zijn standplaats werd niet zijn dorp, zoals hij had gehoopt, maar de stad Groningen. Voorwaarde was dat hij een opleiding moest volgen voor instrumentmaker met het accent op de automatiseringstechniek van het telefoonnet. Men was hiermee in de stad juist begonnen en dit werd in 1942 voltooid. Rein kon hierbij dus de pas opgedane theorie in de praktijk toepassen. Door zijn werk, plus zijn studie, moest hij wel in Groningen in de kost.

In 1942 gingen de Duitsers alle jonge mannen oproepen voor de Arbeitseinsatz, dat betekende dat ze werden overgebracht naar Duitsland om daar te gaan werken in de oorlogsindustrie. Er was voor deze mensen geen keus, je moest gaan of onderduiken.

Uiteraard stond Rein als negentienjarige op de nominatie om te worden opgeroepen. Door een handigheidje ontsprong hij de dans maar moest hiervoor in november 1942 wel van Groningen naar Leeuwarden vertrekken. Hier kreeg hij dezelfde functie met dien verstande dat de naam instrumentmaker veranderde in monteur. In Leeuwarden werd ook gewerkt aan de automatisering van het telefoonnet. Daarnaast werd er ook onderhoud en reparatie gepleegd aan telegraafstoestellen, die destijds nog volop in gebruik waren. Voortdurend was er echter de dreiging van de Arbeitseinsatz. Rein ontvluchtte daarom Leeuwarden en ging in september 1944 naar Franeker waar de PTT over een zeer kleine bezetting beschikte. De groep daar was reeds zo uitgedund dat er geen werkkraft kon worden gemist. Zo ont-sprong hij opnieuw de dans. Toch viel eind 1944 een arbeidsoproep bij Rein op de mat. Door een gefingeerde ziekte wist hij een afkeuringsbewijs te bemachtigen, wat hem weer enig respijt opleverde. De oorlog liep ten einde en wonder boven wonder haalde hij de bevrijding zonder een hernieuwde keuring.

Na de oorlog bleef Bos in Franeker en hervatte hij een studie voor chef-monteur, die hij succesvol afsloot. Gedurende twaalf en half jaar bleef hij hier werkzaam en trad daar in 1948 in het huwelijk met Jelly Kuurstra. Er werden twee jongens geboren.

In 1957 vertrok het gezin naar Gaasterland omdat Rein werd overgeplaatst naar Balk om mee te werken aan de automatisering van het telefoondistrict aldaar. In 1958 werd dit karwei afgerond maar Rein bleef er werken als chef monteur. Hij vond dit de mooiste periode in zijn leven en dertien jaar lang bleef Balk zijn standplaats. Om bij te blijven in zijn vak moest er echter wel gestudeerd worden. Voortdurend waren er op technisch gebied nieuwe ontwikkelingen en kwamen er andere systemen.

Rein begon in Groningen met de handcentrale van Ericson aan de Munnekeholm waar zo'n zeventig telefonisten zaten. Daarna kwam er het Siemensstelsel gevolgd door het snelkiessysteem, kortom de techniek veranderde steeds. Het kostte veel energie om alle verbeteringen bij te houden. Om bij te blijven moest hij veel studeren. In 1970 vertrok de familie Bos naar Emmeloord waar Rein chef binnendienst werd en waar hij als collega Jan van der Haar, ook oud-Warffumer, ontmoette die daar chef van de buitendienst was. Kort daarna werd Rein benoemd tot bureauchef van twee sectoren, namelijk Steenwijk en Meppel met totaal achttien technische medewerkers. Binnen een jaar vertrok hij naar Zwolle waar hij de leiding op zich nam over het hele district met zes afdelingen en vijf en vijftig mensen personeel. Na vier Zwolse jaren besloot Bos in 1984 om met pensioen te gaan. Hij had de zestigjarige leeftijd bereikt en had vier en veertig dienstjaren. Juist voor de privatisering verliet hij de dienst.

Door privé omstandigheden verliet het gezin Emmeloord waar men altijd was blijven wonen en keerde terug naar Franeker waar Rein en echtgenote nog steeds wonen. Maatschappelijk was hij altijd erg betrokken. Hij begon in de jeugdbeweging, werd gewestelijk voorzitter van het vrijzinnig christelijke jongerenverbond. Hij was actief in de vakbeweging en werd gemeenteraadslid voor de PvdA. Eerst gedurende zeven jaar in Franeker en daarna acht jaar in Balk. In 1985 werd hij voor zijn verdiensten geridderd in de Orde van Oranje Nassau. Met dank voor het gesprek. Jan S. Pater.

2005-11

Vergeten kan hij niet : Johan Duit zijn jeugdherinneringen en hun armoede toen

Op 3 oktober 1925 werd Johan geboren als zoon van Berend Duit en Johanna Schol. Zij was eerder getrouwd geweest met Remminga en had haar drie kinderen meegenomen. Berend Duit was geboren in Muntendam en Johanna in Warffum. Johan kwam ter wereld in een huis aan het diep achter de smederij van Oudman. Hier stonden een paar huizen voor daklozen. In een open gesprek vertelt hij over zijn jeugd, hoe hij die heeft beleefd en hoe hij daar nooit van is los gekomen. Van zijn eerste levensjaren herinnert hij zich dat bij hun huis mannen vlinten zaten te kloppen, die als onderlaag werden gebruikt bij de aanleg van de nieuwe weg, nu Juffer Marthastraat. Op vijfjarige leeftijd ging hij naar de 'bewaarschoul' van juffrouw Kokmeijer. Hier had Johan het goed naar de zijn, evenals bij juffrouw Haan in de eerste klas van de lagere school.

In dat jaar verhuisde het gezin naar de Oudedijk, ten westen van het sluisje, later gevolgd door hun oude bureu, de familie Nitters. Vanaf deze tijd ging Johan met tegenzin naar school. Hij merkte dat andere kinderen hem gingen mijden. Ze wilden niet naast hem zitten, niet met hem spelen en ze zeiden: 'Doe stinks'. Johan hierover: 'Dat is heel erg als andere kinderen zo reageren'. Je moet weten, wij waren heel arm, mijn ouders hadden geen geld. Ik liep vaak met gaten in mijn sokken, omdat mijn moeder geen tijd had om ze te stoppen. Mijn moeder werkte alle dagen bij boer Gerard Mulder in de polder. 's Morgens zagen wij moe niet want ze moest om half acht beginnen. Als ze om vijf uur thuis kwam, moest ze voor het eten zorgen.

Ik liep altijd in gebruikte kleren, die mijn vader uit de vodden haalde. Ik was er wel blij mee maar regelmatig zeiden de kinderen: 'Hest ja n broek aan van Gerrit' of 'hest Paiter zien jas aan'. Als je dat moet horen treft het je in je ziel, dat is iets verschrikkelijks voor een kind. Ik heb een verdrietige jeugd gehad. Ik schaamde mij heel erg, nu nog als ik daaraan terug denk. Door deze toestanden leerde ik slecht op school. In zo'n situatie kun je je hoofd er niet bijhouden. De leerkrachten zeiden altijd: 'Johan, je moet goed opletten'. Dat wilde ik wel heel graag maar het lukte me niet. Wie moest mij helpen als ik iets niet goed begreep? Ik hoefde niet thuis te komen met een schrift of een boek. Dat mocht niet van pa.

Eens gooide hij een schrift in de kachel met de opmerking: 'Weg er mee'. Meneer Kraaijema zei eens: 'Het is niks en het wordt ook nooit wat bij jullie'. Dat is heel erg voor een kind en ik voelde mij dan ook zo dom als een koe. Meester H. Scholtens is eens bij ons thuis geweest om over mijn gedrag te praten. Hij kon verder ook niets uitrichten. Als ik strafregels moest maken, gooide pa het papier in de kachel. In feite heb ik op de lagere school dan ook weinig opgestoken. Het was een en al frustratie en ik wilde het graag anders.

Het was een zeer armoedige tijd. Er waren veel werklozen, vooral 's winters. Mijn vader kon niet anders dan handelen, zoals vodden en oud papier verkopen. Werken kon hij niet, misschien wilde hij het niet. Mensen zonder werk kwamen in de werkverschaffing. Ze kregen iedere week een kleine uitkering, te weinig om van te leven en te veel om te sterven. Grote gezinnen hadden het extra moeilijk en daarvan waren er veel in ons dorp. Er waren oppassende mensen, die zich er wel mee redden, maar mijn vader was niet zo. In de herfst werkte hij wel eens als scheepsjager. Hij trok dan bietenpramen uit de polder naar het sluisje dicht bij ons huis. Daar lag dan een sleepbootje om de pramen naar de suikerfabriek te slepen. Goede arbeiders kregen in de winter wel werk, bijvoorbeeld vlas repelen, maar

mensen die de kantjes eraf liepen werden 's winters naar huis gestuurd. Zij gingen dan een slechte tijd tegemoet. Er was werkvolk genoeg, ja veel te veel.

Toen ik een schooljongen was droomde ik er van om boer te worden. Ik begreep toen al dat boeren het goed hadden en dat die geen honger leden zoals wij. Het gebeurde geregeld dat wij 's morgens naar school gingen zonder brood. Je moest je maar zien te redden. Ik heb regelmatig gestolen om wat te kunnen eten. Eens heb ik bij Maarten Borgman een paar peren gegapt, maar 's middags kwam veldwachter Dijkstra bij ons in de klas. Ik moest mee naar het gemeentehuis. Later kreeg moe een dagvaarding om in Onderdendam met mij voor de rechter te verschijnen. De uitspraak was een boete van zeven en halve gulden. Van boer Mulder moest ze geld lenen om de bekeuring te kunnen voldoen. Jaren later, toen ik volwassen was, heb ik Borgman er nog eens op aangesproken. Hij gaf toe dat hij met zijn aangifte fout had gehandeld.

Ik kreeg ook wel eens iets. Van David Huizinga, die een kruidenierswinkeltje en een slagerijtje bij het sluisje had, kreeg ik soms een stukje spek of schapenvlees. Moe kocht daar immers altijd haar boodschappen. Hij zei dan: 'Dat moet je niet aan 'd ol heer' geven hoor Johan'. Moe gaf mij dat dan de volgende dag op het brood mee naar school, lekker een 'brug met spek'. Bij Jezaya van der Hal aan de Torenweg haalden wij voor een dubbeltje wat botten met vlees eraan van een bok of een schaap en ook wel vet. Wij aten heel veel vet, meestal door de stampot, maar soms kreeg ik ook zo wel een lepel vol van moe. Aardappelen en groente hadden wij in eigen tuin. Goed vlees was er bij ons niet bij. Gerrit en Allard Bolhuis gingen langs de deuren om 'Swienekopm' te verkopen. Pa kloofde de kop en moe maakte er dan hoofdkaas van. Dat lustten wij graag.

Wij waren nooit ziek omdat wij gehard waren. Wij zwierven altijd buiten. Moe werkte alle dagen bij de boer, 's winters in de boerderij en 's zomers op het land en pa haalde vodden op bij de mensen. Wij liepen maar wat rond in de omgeving en speelden met de jongens van Jan Nitters. Niemand lette op ons. Jan Nitters was kleermaker en had maar één 'poot'. Die had ook geen beste naam. Zo woonden er meer op de Oudedijk die niet zo best bekend stonden. Veel arme gezinnen die soms zo groot waren dat er geen verdienen aan was. In die tijd ging ik wel om met de jongens van Wijma en met Albert Neperus en Wimpie Smit. Wij jongens liepen altijd op klompen en als deze versleten waren ging ik naar meneer Fok (Jansenius de Vries) om nieuwe te vragen. Als hij mij toestemming gaf, kon ik klompen halen bij Jacob Bijsterveld die een klompenmakerij had achter smid Dennebos. Daar woonde hij in een klein huisje met een 'hok vol leujonges'. Schoenen waren er voor ons niet bij, die waren alleen voor 'börgerkiener'.

Wij gingen nooit naar de dokter, dat konden wij niet betalen, daar was geen geld voor. Je kon half dood gaan maar een dokter kwam er niet. Als mij iets mankeerde werd er gezegd: 'Het wordt vanzelf weer beter, je moet niet zeuren' of 'het betert wel voor je een oude kerel bent'. Ik heb eens met mijn voet bekneld gezeten. Dat deed veel pijn. Mijn voet zit nog altijd iets scheef aan mijn been. De armoede bij ons thuis kwam mede doordat pa veel dronk en dus weinig geld thuis bracht. Wij hebben een slechte jeugd gehad. Als kind van acht jaar werd mij na schooltijd een zak toegeworpen met de opdracht: 'Sodemieter mor op, hier is n zak en goa mor voddn ophoaln'. Pa was wreed voor zijn kinderen en als hij drank op had werden wij ook geslagen. Moe zat er dan bij te huilen, die was veel te goed.

Eens kwam veldwachter Dijkstra die zei: 'Berend jong, nou moet het afgelopen zijn met het beulen van je kinderen anders moeten wij maatregelen nemen. Bovendien wil ik je niet meer in de kroeg zien'. Het gebeurde meer dan eens dat Dijkstra hem het café heeft uitgejaagd. Zelfs burgemeester Hoen heeft pa een keer in het café van Coba Werkema de deur gewezen. Hij zei: 'Eruit, hier weg, je verzuipt al je geld en je vrouw en kinderen lijden honger. Je huishouden lijdt armoede en ellende omdat jij hier je geld verdrinkt'. Jan en Jacob Schol werden ook weg gestuurd.

In de crisisjaren werd er veel gedronken door een groot aantal arbeiders. Deze mensen gingen met hun loon van de boer rechtstreeks naar het café. De een kwam geregeld bij Jan Brands, de ander ging naar Coba Werkema of naar Zijlstra. Iedere kroeg had zijn eigen stamgasten. Moeder moest thuis maar afwachten hoeveel geld er over bleef voor het huishouden. Voor kinderen als Johan, en dat waren er vele, waren het angstige uren en tries-te jaren wanneer hun pa beschonken thuis kwam. Er volgden menige echtelijke ruzies hetgeen op een kind diepe sporen nalaat. Pa kwam van Muntendam. Zijn vader ging vroeger op pad om appels en sinaasappels te verkopen. Als hij 's avonds thuis kwam had hij zijn kar vol vodden. Via de handel hebben de jongens van Duit in Oost-Groningen zich goed opgewerkt, behalve mijn pa die zakte steeds verder omlaag door de drank.

Achter het huis had pa konijnen. Ik werd er altijd op uitgestuurd om langs de sloten voer te zoeken. Zo af en toe slachtte pa een konijn. Het vel hiervan werd met de mollenvellen die hij kocht in Groningen verhandeld. Hij verkocht van alles: vellen, vodden, papier, honden, konijnen en soms een bok. Eens in de zoveel tijd ging hij met bode Maring mee om de spullen in de stad van de hand te doen. Achter ons huis liepen altijd dieren voor zijn handel. Het was een beestenboel, waarvoor ik mij nog altijd schaam. Soms kocht pa voor een knaak een bok voor de slacht. Het vlees was voor eigen consumptie en het vel werd verkocht. Dat drukte de prijs. Wij leefden op 'schobberdebonk'¹ en gingen menigmaal met honger naar school. Zo waren er meerdere gezinnen in onze omgeving. Soms kwamen de mensen uit het dorp kijken naar de 'Jordaan' zoals onze buurt werd genoemd. Het was een bezienswaardigheid.

Moe probeerde ons goed te verzorgen. Toen wij klein waren, knipte ze zelf ons haar, maar later mochten wij voor een stuiver bij Jan Holtman ons haar laten knippen. Op veertienjarige leeftijd ging ik als arbeider werken bij een boer helemaal achter op de polder. Omdat ik geen fiets had, gingen wij, Ebel Zwart en ik, lopend naar ons werk. Om vijf uur gingen wij op pad want om zes uur moesten wij er zijn. Ebel werkte bij Harm Knol en ik moest nog een eindje verder. Ik werkte van 's morgens zes tot half vijf en verdiende één gulden per week. Je ging met de andere mannen mee en die zeiden wat je moest doen. Je moest alles zelf leren en dat viel in het begin niet mee. Van moe kreeg ik brood mee waar ik de hele dag mee moest doen. Vaak was het niet genoeg, maar dan kreeg ik wel eens een boterham van een andere arbeider. In die tijd liep ik in een broek van kastelein Meijer en een jas en vest van Maarten Borgman, uit de vodden van mijn vader gehaald. Buurman Nitters maakte de kleren voor mij gratis op maat. Tot mijn zeventiende jaar heb ik iedere week het verdiende geld aan mijn moeder gegeven.

Toen ik vijftien was brak de oorlog uit en daar had ik verder geen last van, maar toen ik zeventien was dreigde een tewerkstelling in Duitsland. Het was of naar Duitsland of onderduiken. Ik ben twee jaar ondergedoken geweest. Dan zat ik hier en dan daar, want je moest niet lang achtereen op hetzelfde adres vertoeven. De Duitsers hebben mij niet te pakken gekregen. Ik ben ook bij boer Huizenga geweest. Soms ging ik 's avonds naar de dijk om over het wad te kijken. Na de oorlog ben ik opgepakt omdat ik werd verdacht van het verraden van een auto die was verstoep. Ik was onschuldig, hetgeen later ook is bewezen. Toch schrik je ervan en zoiets gaat niet in je koude kleren zitten.

Vanaf 1945 werkte ik bij boer Dijkstra in de Zuiderhorn. Ik ging trouwen met een meisje uit Oosterblokker bij Hoorn. De mensen daar moesten in de oorlog evacueren omdat het gebied werd geïndundeerd. Zo is mijn vrouw in Warffum gekomen en ben ik kort na de oorlog met haar getrouwd. Haar zus trouwde later met Berend Doornbosch.

Dijkstra had twee boerderijen, een grote en een kleine. Het kleine boerderijtje dicht bij de Haantil mocht ik later van hem huren. Overdag werkte ik bij Dijkstra en 's avonds op mijn eigen plaats. Er was drie en een halve bunder land bij waar ik aanvankelijk zeven koeien op had te grazen. Later kwamen er steeds meer beesten bij. Het ging ons goed en de wens uit mijn kinderjaren werd bewaarheid. Ik wilde graag boer worden. Het succes kwam mede door mijn vrouw, die wist van aanpakken. Zij wilde evenals ik vooruit in de maatschappij. In de boerderij was geen electriciteit.

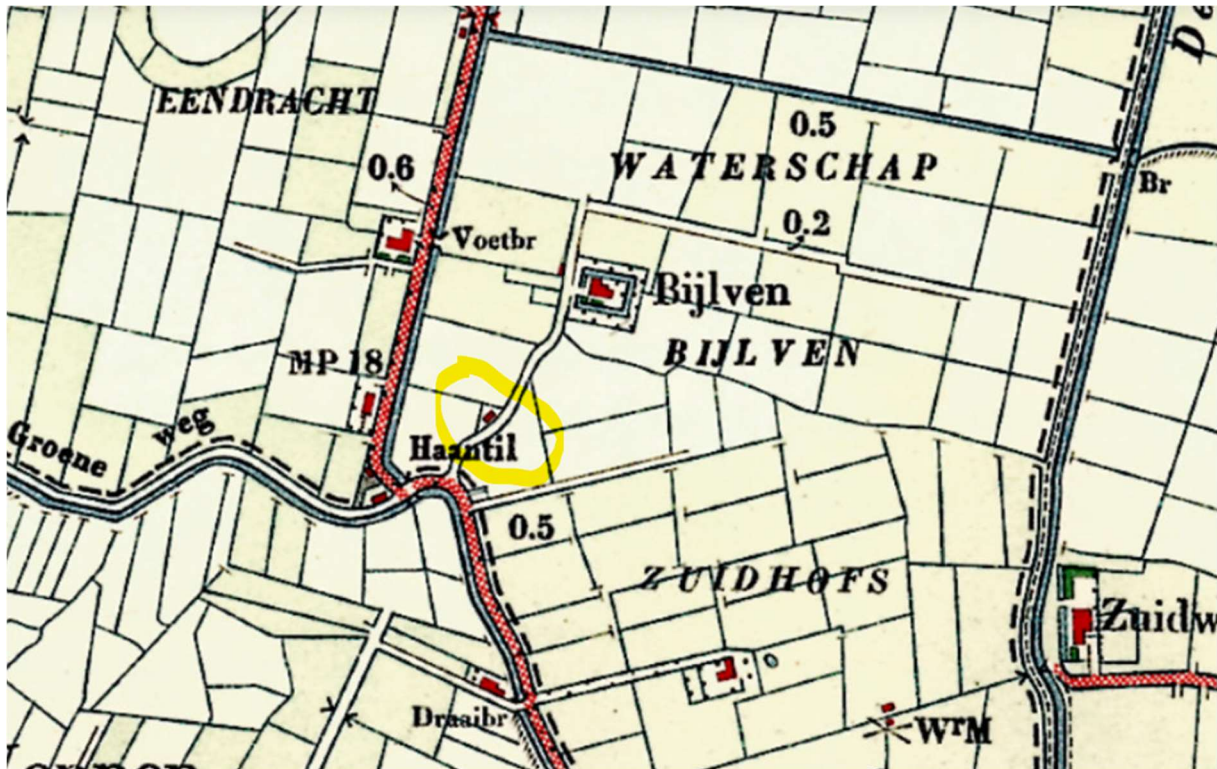
Toen ik dat aan burgemeester Geertsema vertelde was deze zeer verbaasd. Hij beloofde mij hier werk van te maken en een jaar later, omstreeks 1955, werden wij aangesloten op het net. Wij hebben vijf en twintig jaar in de Zuiderhorn gewoond, tot het moment dat Dijkstra kwam te overlijden. Mijn vrouw stimuleerde mij om zelf een boerderij te kopen. Wij zijn diverse keren in de wijde omgeving wezen kijken bij een verkoping, maar ik durfde er niet op aan, omdat ik bang was te veel schulden te moeten maken. Wij zijn toen verhuisd naar Aduard waar ik als bijrijder in de veetransport heb gewerkt, eerst bij Kazemier en daarna tot mijn zeventigste bij Danhof. Vier jaar terug is mijn vrouw overleden, maar ik heb veel steun van mijn twee kinderen.

Naschrift:

Zijn jeugdjaren hebben op Johan diepe sporen nagelaten. Hij moet nog steeds terug denken aan zijn kindertijd. Johan zegt hierover: 'Als ik in Warffum loop, komen de tranen soms in mijn ogen door de oude herinneringen. Mijn zoon Bé zegt altijd, pa laat het verleden rusten, dat is voorbij, maar kijk vooruit!' Ik ben het wel met hem eens maar toch komen de herinneringen van je jeugd steeds terug hoe ouder je wordt. Het geeft mij een gevoel van schaamte. Mijn vrouw en ik hebben ons goed opgewerkt en wij hebben oppassend geleefd en konden ons er goed van redden maar toch, vergeten kan ik niet.

Graag wil ik Johan bedanken voor het eerlijk en open gesprek dat ik met hem mocht hebben. Ook dat was Warffum in de jaren voor de oorlog, de onderlaag van de maatschappij. Hij is beslist niet de enige die met zijn verleden worstelt, maar dat is voor hem een schrale troost. Desondanks had ik de indruk dat het hem opluchtte dat hij zijn verhaal eens aan een ander kon vertellen. Nogmaals Johan, hartelijk dank. Jan S. Pater.

¹proberen om eten en spullen voor niets te krijgen

In de gele cirkel het boerderijtje waar Johan Duit en zijn vrouw boer waren tot boer Dijkstra van Bijlven overleed.

2005

Oproep : Warffumers kom met jullie herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog

In de pers zijn de afgelopen maanden in verband met de herdenking van de bevrijding, 60 jaar geleden, veel verhalen verschenen van individuele personen.

Ik kan mij voorstellen dat er een aantal Warffumers zijn die hun verhaal over de oorlog, het onderduiken of de bevrijding van onze streek (ons dorp) alsnog willen vertellen. Veel mensen hebben een dagboekje bijgehouden over de bezetting en de bevrijding. Om deze verhalen niet verloren te laten gaan doe ik een oproep. Ieder die nog gegevens heeft, misschien een verhaal van uw vader of moeder, of aantekeningen uit die tijd, nodig ik uit om een telefoontje te plegen met Jan Toonstra. Graag maak ik daarna een afspraak met u om er een verhaal van te maken in Op en Om de Terp.

Jan S. Pater.

2005-12

Oorlogsherinneringen van mevrouw Annie Knipper-Doornbosch, deel 1

De familie Doornbosch woonde aan de binnenzijde van de middeldijk tussen Warffum en Den Andel. Dochter Annie, toen 22 jaar, was alleen thuis op 10 mei 1940 toen de slagersknecht van Bolhuis langs kwam met vlees. Hij vertelde haar dat er een oorlog was uitbroken en dat Duitse soldaten Nederland binnen waren gevallen. Toen haar ouders thuiskwamen van het melken, zei Annie wat ze zojuist had vernomen. Men begreep nu waarom er die ochtend zoveel vliegtuigen in de lucht waren.

Hun bezorgdheid ging in de eerste plaats uit naar hun schoonzoon Piet Hoek, die als militair in het westen van ons land was gelegerd. Hun dochter, de echtgenote van Piet, woonde aan de dijk even voorbij het zijlhuis. Pa en moe besloten dat Annie naar haar zus moest gaan om

haar gezelschap te houden. Zij moest voorlopig maar bij haar zus en de beide kinderen blijven. Samen met haar pa ging ze 's avonds per fiets op weg. Halverwege scheerde er een vliegtuig vlak over hun hoofden die met een boog weer terug draaide. Als hazen schoten Annie en pa de slootwal in, bang voor wat er zou gebeuren. Gelukkig liep alles met een sissert af. Na verloop van tijd kwam Piet zeer vermagerd terug uit de dienst. Hij had als soldaat de hevige gevechten en bombardementen van Rotterdam meegemaakt en had ternauwernood zijn leven gered.

Het leven ging daarna zijn gewone gang. Nederland was bezet, maar de Duitse soldaten gedroegen zich vrij rustig. Op de middeldijk bij de klief verrees een hoge uitkijktoren van waaruit soldaten zicht hadden op wat zich op het Wad afspeelde. Deze militairen hadden hun intrek genomen in de villa van mevrouw Willemsen, Oosterstraat 67, thans Van den Dool. Langzamerhand echter werden er strengere regels ingesteld, bijvoorbeeld de spertijd. Dit betekende dat 's avonds na acht uur niemand zich op de openbare weg mocht bevinden. Kleding, voedsel, tabak en brandstof kwam op de bon. Dit alles maakte de mensen vindingrijk. Damminga (thans Cordes) had nog wollen tafelkleden te koop. De draden hiervan werden losgetrokken en men breide hiervan nieuwe zolen onder kapotte kousen. Van aardappelen werd stijfsel gemaakt, van suikerbieten stroop en tarwe maalde men in een koffiemolen om er brood van te bakken. Sommige mensen hadden een molentje waarmee koolzaad werd gemalen. De olie hieruit werd gebruikt voor het bakken en braden en met het residu maakte men dagelijks de kachel aan.

Annie Doornbosch was verloofd met Harm Knipper, geboren op het Oosteinde bij Roodeschool. Toen hij van school kwam, wilde hij geen boerenarbeider worden. In de krant zag hij een advertentie voor een bakkersknecht en een voor een slagersknecht. Het bleek dat de bakker reeds was voorzien, de slager nog niet en zo werd Harm dus slager voor een rijksdaalder per week. Hij heeft daarna gewerkt in Den Andel en in Usquert en tijdens de oorlogsjaren werkte hij in Haren bij een slager. Hier vond hij af en toe langs het spoor briefjes die uit de trein waren geworpen. De transporten van de Joden uit Wersterbork gingen via Groningen naar Duitsland. Wanneer Harm zo'n brief vond voorzag hij deze van een postzegel en deed hem op de bus.

Op een avond toen Annie en Harm langs de dijk liepen, zagen zij spervuur boven Borkum. Het was mooi, maar ook angstig. Het leek of er boven het Wad een heel groot vuurwerk was, allemaal sterren. In 1942 begon men jonge mannen op te roepen om in Duitsland te werken. Aanvankelijk werden alleen vrijgezellen te werk gesteld. Harm en Annie besloten daarom te gaan trouwen. Bovendien was er in Nieuwolda een slagerij te koop, zodat ze dus voor zichzelf een zaak konden beginnen. Op 16 maart 1943 stapte het paar in het huwelijksbootje en vertrok naar Nieuwolda. Meubelmaker Piet Wiltjer had nog wat meubels. Potten en pannen had men in het ouderlijk huis wel over, evenals beddengoed en met een boerenwagen werd de inventaris naar het Oldambt gebracht. Het vlees voor de slagerij werd daar betrokken van het abattoir in Delfzijl. Zelf slachten was niet toegestaan. De aanvoer bestond hoofdzakelijk uit nuchtere kalveren. Voor zieke mensen was er een extra toewijzing van beter vlees. Regelmatig kreeg men ook zgn. vrijbank vlees, afkomstig van dode dieren die waren verongelukt of door afweervuur waren getroffen. Aangezien dit zonder bonnen verkrijgbaar was, gaf dit meestal zo'n drukte dat de klanten de winkel voor inkwamen en daarna via de achterdeur de zaak verlieten.

Mei 1940 was er in Nieuwolda wel gevochten. Er waren een paar kazematten ter verdediging tegen de Duitsers, die werden bemand door een tiental soldaten. Deze waren uiteraard niet bestand tegen de goed bewapende overmacht. Er sneuvelde een Nederlandse militair. Brandstof was in 1943 zeer schaars, maar er was een mogelijkheid in Oost-Groningen een turfput te huren. Hier gingen Harm met zijn buurman zelf turf steken. De turven gingen per paard en wagen naar Nieuwolda om ze bij huis te drogen. Regelmatig werden de turven omgezet zodat alle kanten droogden. Er ontstond echter een probleem. De turven zaten vol vlooien en na een paar dagen zat de hele buurt er onder. Een flinke hoeveelheid DDT hielp de omgeving van de vlooien af. Op 12 april 1944 werd Jan geboren, een kereltje van ruim zes pond. Een oude kinderwagen kon na een kwastje verf opnieuw worden gebruikt en voor de babyuitzet kreeg men bonnen.

Na zeven weken moest Jantje naar het ziekenhuis. Alle voeding dat er inging kwam er gelijk weer uit, hij was twee kilo afgevallen. Hij werd in Groningen geopereerd en mocht na een week terug naar huis. Er kwam een grote groep soldaten in Nieuwolda die werd gelegerd in de openbare school. In Hotel Bos werden de oudere soldaten ingekwartierd. Deze hadden de Eerste Wereldoorlog meegemaakt en waren niet fanatiek meer. De strijd werd grimmiger, zo ook de soldaten. Eind 1944 waren er vaak luchtgevechten boven de Eems. De Duitsers werden teruggedrongen en de troepenverplaatsing verliep stilletjes, dit in tegenstelling met voorheen toen het met gezang en hakkengestamp gepaard ging. Even ten zuiden van het dorp stortte op zekere nacht een vliegtuig neer. Hij gierde eerst over het huis en plots was het stil. Dat ding heeft zich acht meter in de grond geboord. Het vliegtuig is nooit geruimd en zit er nog. De restanten van de lijken zijn begraven op het kerkhof. Ook zijn er bommen gevallen bij het dorp. Een bom sloeg een grote krater op het kerkhof.

Nieuws over de oorlog hoorde men via geruchten. Alle mensen hadden hun radio moeten inleveren bij de Duitsers. Er kwam steeds minder voedsel, zowel voor de burgers als voor de soldaten. Op zekere dag kwam er een groep soldaten de winkel binnen die in een keer de hele voorraad bloedworst meenam die Harm juist had gemaakt. Enkele mensen hadden klandestien een schaap of een varken. Dit gebeurde allemaal strikt geheim. Niemand mocht het weten, de verrader sliep immers niet. Deze dieren werden 's avonds bij de mensen thuis geslacht. De slager verrichtte veelal hulp bij het slachten, ook Harm. Men moest goed oppassen dat het niet uitlekte. De angst zat er goed in bij de mensen, je kon zo maar worden opgepakt en naar een concentratiekamp worden gezonden. De schapehuiden werden in de grond begraven. Vervolg zie 2006-01.